

פרק שמיני — 'הערל'; דף ע

'פצוע דכא וכרות שפכה הן ועבדיהן יאכלו ונשיהן לא יאכלו, ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה הרי אלו יאכלו' — שמענו מכאן שמי שנעשה פצוע-דכה לאחר שלקח אשה, צריך לגרשה, לפי שהיא אסורה עליו. אך כל עוד לא גרשה ולא ידעה, אוכלת היא בתרומה אם כהן הוא. (ים של שלמה)

'אלו כן הייתי אומר תושב זה קנוי קנין שנים אבל קנוי קנין עולם אוכל' — הגם ששניהם קנויים לזמן, שהרי 'קנוי קנין עולם' היינו לעולמו של יובל, אף על פי כן, יש מקום לחלק בין שני סוגי עבדים הללו — ע' אבני נזר (אה"ע שצב) שבאר בכמה אופנים. עוד בענין 'תושב ושכיר' — ע' קהלות יעקב קדושין ה.

'תושב ושכיר דכתב רחמנא בפסח מאי ניהו, אי נימא תושב ושכיר ממש, משום דהוה ליה תושב ושכיר איפטר ליה מפסח? והא קיימא לן...'. — כתבו התוס' (בד"ה אלא) על פי המכילתא, שלפי האמת שעבד עברי עושה פסח, כוונת הכתוב היא לתושב ושכיר נכרים. 'תושב' זהו גר תושב ו'שכיר' עכו"ם [שקשור אליו ע"י חוזה שכירות בלבד. רשר"ה שמות יב, מה]. ואמנם לא הוצרך לגופו, שהרי לא עדיף מערל ומבן נכר, אלא להפנותו לגזרה-שוה בא. (לרבי אליעזר. ולרבי עקיבא בא ללמד על גר שמל ולא טבל, וכדלהלן עא.).

והראב"ד (קרבן פסח טז, פירש בישראל, ובשאינו ממונה על הפסח, שאעפ"י שהוא תושבו ושכירו, אין אוכל ממנו.

דף עא

באורים ועיונים

'כל ערל לא יאכל בו למה לי — בו אינו אוכל אבל אוכל הוא במצה ומרור' — יש שאין גורסים 'מרור', או אף אם גורסים — לאו דוקא הוא, אלא נקטוהו משום שגרת הלשון [וכנמצא בכמה מקומות, כגון באלו הן הלוקין 'ארושה וחלוצה לכהן הדיוט'], כי מצות המרור מהתורה אינה עומדת לעצמה אלא מתלווה לאכילת הפסח, וכל שפטור מפסח פטור ממרור. (עפ"י מאירי חדושי הר"ן ורובנו דוד — פסחים כח. וזה תואם עם שיטת הרמב"ם (ספר המצוות — עשה קנח) שאכילת מרור אינה נמנית כמצוה לעצמה).

ואולם יש אומרים שאף על פי שהמרור בזמן הזה אינו אלא מדרבנן (כפסחים קכ), זהו משום שנתמעט מן הכתוב, שבזמן שאין פסח אין מרור, אך באמת היא מצוה בפני עצמה, וגם הערל שאינו אוכל בפסח — חייב במרור מהתורה. (כן דעת רבי דניאל הבבלי, שהשיג על שיטת הרמב"ם הנ"ל. וכן משמע מדיוק לשון התוס' בפסחים (כח בסד"ה כל). ע"ע: 'חדושי הגר"ח על הש"ס'; חדושי ר' שמואל — פסחים לט, עמ' קלט; שו"ת שבט הלוי ח"ט קכב.

וכו"ב יש לדון באשה, למאן דאמר נשים בראשון רשות — האם חייבת במרור מהתורה. ע' בזה ברש"ש פסחים צא ובמנחת חינוך יז, כז).

ז'איצטריך למכתב 'ערל' ואיצטריך למכתב 'כל בן נכר', דאי כתב רחמנא 'ערל' — משום דמאיס, אבל בן נכר דלא מאיס, אימא לא. ואי כתב רחמנא 'כל בן נכר' — משום דאין לבו לשמים, אבל

דף טט

ק"ז. א. אלו שאין פוסלים ולא מאכילים בתרומה?
ב. איזה זרע פוסל ומאכיל בתרומה ואיזה אינו פוסל ומאכיל?

א. האונס והמפתה והשוטה (שאינן קנינו קנין, ונישואיו אינם כלום, והוא הדין לקטן. תוס') — לא פוסלים ולא מאכילים. כיצד? ישראל שבא על בת כהן תאכל בתרומה. כהן שבא על בת ישראל — לא תאכל בתרומה. ובלבד שהם ראויים לבא בישראל, אבל אם אינם ראויים — פוסלים בביאתם, כאמור לעיל. כתבו התוס' שאפילו לרבי אלעזר שאמר פנוי הבא על הפנויה עשאה זונה, נראה שאינה נפסלת בתרומה, שאין זה בכלל לאיש זר.

אם נתעברה מביאתם, העובר פוסלה כל עוד הוא חי במעיה, כדלעיל. ואולם אין חוששים שנתעברה מביאת זנות, שהמזנה מתהפכת כדי שלא תתעבר, (וכן השוטה, אעפ"י שנישאת לו מתהפכת לפי שיראה מלהתעבר ממנו. תוס').

ב. בת ישראל שיש לה זרע חי מכהן, בין על ידי נישואין בין בזנות, באונס או ברצון — זרעה מאכילה בתרומה (ויליד ביתו הם יאכלו בלחמו — יאכילו), ואפילו זרע זרעה, שבני בנים הרי הם כבנים. ואפילו זרע פסול, כגון שבתה הולידה בן ממזר, אותו ממזר מאכיל את אמו בתרומה (וזרע אין לה — מכל מקום).

וכן לאידך גיסא, בת כהן שנישאת לישראל ומת ויש לה זרע ממנו — הרי הוא פוסלה מלאכול. ואפילו הוא כהן גדול.

העבד-הכנעני אינו פוסל משום זרע ולא מאכיל, כגון שבנה נכבש על השפחה וילדה ממנו בן והרי זה עבד; היתה אם אביו בת ישראל לכהן — לא תאכל בתרומה. בת כהן לישראל — תאכל בתרומה. [אף זרע שאינו מוליד, כגון טומטום — מאכיל את אמו. (להלן עב.)].

דפים סט — ע

ק"ח. א. ארוסה שעיברה — מה דין הולד?

ב. מי שהרתה לזנונים וילדה בן ואין ידוע אם הוא זרע של כהן או של ישראל או פסול, האם אותו זרע יכול לפוסלה או להאכילה בתרומה?

א. ארוסה שעיברה — רב אמר: הולד ממזר (שהואיל ופרוצה היא מחזיקים שהולד בא מאחרים, שהם רוב אצלה. עפ"י רש"י) ושמואל אמר הולד שתוקי. ונחלקו אב"י ורבא במה מדובר, ושתי לשונות בדבר; — לפי לשון אחת מדובר כשהארוס והארוסה מודים שניהם שבא עליה בבית חמיה; לדברי רבא לא אמר רב שהולד ממזר אלא כאשר היא דומה (= חשודה בניאוף) מעלמא, אבל אינה דומה מעלמא — תולים בו ולא באחר. ואב"י דחה ראייתו, שלעולם הולד ממזר לרב אפילו כשלא ידענו בה שהיא חשודה מאחרים. לפי לשון אחרת, אם ודאי בא עליה הארוס, לרבא אין הולד ממזר אפילו דיימא מעלמא, ולא נחלקו רב ושמואל אלא כשאין ידוע שנבעלה לארוס (כגון שאין הארוס מודה או שותק או אינו זוכר או שאינו לפנינו. נמוקי יוסף), ודיימא מעלמא. ולאב"י הולד ממזר [לרב] כאשר דיימא מעלמא אפילו ודאי נבעלה לארוס. (עפ"י תוס'. והנמו"י מפרש 'דיימא מיניה' — שיש ריגון בעיר שמונה עם הארוס).

[במסכת קדושין מפרש דברי רב ושמואל בשלשה אופנים, והסיקו (כ"כ הרי"ף) ש'ממזר' שאמר רב אינו ודאי אלא ספק, ואסור בממזרות. ו'ספק ממזר' שאמר שמואל היינו בדוקי — שבדקים את אמו ואם אמרה

לארוס נבעלתי, נאמנת].

- א. הלכה כשמואל בענין זה, שכן עמד שמואל בשיטת אבא שאול, ואמר רבא (בקדושין עד) הלכה כאבא שאול. הלכך אם אומרת שהולד כשר — נאמנת. ואם אומרת איני יודעת או שאינה לפנינו לבדקה — הולד ספק ממזר. (רי"ף רמב"ם רא"ש ורי"ד). וכן אם אומרת שהולד פסול — הרי זה ספק ממזר. (ריטב"א). ורבנו חננאל פסק כרב. היא אומרת מן הארוס והוא מכחיש ואומר שלא בא עליה כלל — נאמן הארוס על הבן לומר שהוא ממזר [אבל אינו נאמן לפוסלה]. (עפ"י רמב"ם איט"ב טו, ז; ריטב"א). ויש חולקים וסוברים שאין נאמנות לאדם לומר שאינו בנו (עפ"י ריא"ז; תשב"ץ ח"ב יט). ואולם להלכה יש לנקוט כדעת רוב-ככל הפוסקים שהתורה האמינתו לומר שאינו בנו. (עפ"י אבני מלואים ד סק"כ). ולהפך, היא אומרת מאחר והוא אומר ממני, וטוען בודאות שלא נבעלה מאחר, שלא זוהי ידה מתוך ידו — מסתבר שנאמן להכשיר את הולד. (ריטב"א). ויש אומרים שהבן ספק ממזר. (עריטב"א; רמ"א אה"ע ד, כט. וע"ש באבני-מלואים (סקכ"ג) דמידי ספיקא לא נפיק). ב. זה שנאמנת לומר מהארוס, לא לענין יוחסין בלבד אלא גם לענין ירושה. ודוקא בארוסה או נשואה, אבל פנויה אינה נאמנת לומר מפלוני הוא לירש את נכסיו. (ריטב"א). ג. בני דומה כשהיא נשואה — לכל הדעות כשרים הם, מפני שרוב בעילות אחר הבעל.

- ב. שנינו במשנה שאשה שנאנסה או נתפתתה לכהן, זרעה מאכילה בתרומה. לפי לשון אחת בגמרא, אם היא חשודה בזנות עם אחרים, ודאי אינה אוכלת, שיתכן שהוא ולד מאדם אחר, ואם אינה חשודה מאחרים — לרבא אוכלת. ולאביי אף באופן זה אינה אוכלת, ומשנתנו מדברת באופן שודאי לא נבעלה מאחר, כגון שהיו שניהם חבושים בבית האסורים. ולפי לשון אחרת, לרבא אוכלת אפילו חשודה מאחרים, הואיל וידענו שנבעלה לו, תולים הולד בו. ולאביי כל שחשודה מאחרים אינה אוכלת. הרמב"ם (תרומות ה, יד) פסק שאוכלת בתרומה רק אם לא יצא עליה קול עם אחר אלא הכל מרננים אחריה בזה הכהן. והחמיר כלשון ראשונה בגמרא. (כסף משנה). ומה שאוכלת, היינו בצירוף טענת 'ברי' שלה שלא נבעלה מאחר. (ע' אבני מלואים ד סק"ט).

פרק שמיני — 'הערל'

- קי"ט. א. מה דינם של הערל, הטמא ופצוע דכא באכילת תרומה, ומה דין נשיהם ועבדיהם?
ב. מה דינם של תושב ושכיר באכילת תרומה ובאכילת פסח?

א. הערל וכל הטמאים לא יאכלו בתרומה (אם מגזרה-שוה תושב ושכיר מפסח (רבי אלעזר), אם מריבוי הכתוב איש איש שהערל כטמא. (רבי עקיבא). וטמא נלמד מאיש איש מזרע אהרן והוא צרוע... כדלהלן עד.). נשיהם ועבדיהם — יאכלו. פצוע דכא וכרות שפכה — הם ועבדיהם יאכלו. נשיהם לא יאכלו (שהרי נבעלה לפסול לה נפסלת מתרומה). ואם לא ידעה משנעשה פצוע דכא וכרות שפכה — הרי אלו יאכלו. לדעת רבנו תם, ערל שמתו אחיו מחמת מילה, אפשר שאוכל בתרומה, כדין מילה שלא בזמנה. ורש"י ועוד ראשונים חולקים.

- ב. תושב ושכיר של כהן, לא יאכלו בתרומה, ככתוב. 'תושב' — זהו עבד עברי הקנוי קנין עולם (= עולמו של יובל). 'שכיר' — עבד עברי היוצא בשש.

אבל בקרבן פסח, עבד עברי אוכל כשאר אדם מישראל, וזה שנאמר תושב ושכיר לא יאכל בו — מדובר בעכו"ם ובגר תושב (תוס' עפ"י תורת כהנים).

דפים ע — עא

קכ. האם הדברים דלהלן פוסלים באכילת קרבן-פסח בתרומה ובמעשר?

א. ערלות.

ב. אנינות.

ג. מילת זכריו ועבדיו.

ד. המרת דת.

ה. ערבי מהול וגבעוני מהול.

ו. גר שמל ולא טבל; קטן שנולד כשהוא מהול.

א. כאמור לעיל הערל אסור באכילת פסח ובתרומה. [ודוקא באכילה, אבל כשר הוא למגע תרומה וקדשים, ואינו כטמא — כדלהלן עב:]. וכן לענין מעשר — מסקנת הגמרא (עד) שהערל כטמא ולוקה על אכילתו (וכן פסק הרמב"ם מעשר שני ג, ד).

ב. האונן אסור במעשר ככתוב לא אכלתי באני ממנו. ולמדו (להלן עג) פסח ושאר קדשים בקל-וחומר ממעשר. אבל בתרומה מותר. (וכל זר לא יאכל קדש — זרות אמרתי לך ולא אנינות).

ג. מילת בנים זכרים ועבדים מעכבת מלאכול בקרבן פסח, אבל אינה מעכבת בתרומה ובמעשר. (וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אתו אז יאכל בו — בו אינו אוכל אבל אוכל הוא בתרומה).

א. לדברי רבי אליעזר במכילתא, מילת עבדיו אינה מעכבת מלאכול בפסח, שדורש אז יאכל בו — העבד.

ב. יש סוברים שמילת בנים מעכבת גם את האם מלאכול בקרבן פסח. ויש חולקים, מפני שאינה מצווה למולו.

ד. המרת דת פוסלת מלאכול בפסח (כל בן נכר לא יאכל בו — מי שנתנכרו מעשיו לאביו שבשמים), ואין המרת דת פוסלת במעשר (לא יאכל בו). והוא הדין לתרומה. (ויש גורסים כן בפסחים צו, ושניהם ממועטים מ'בו'. תוס').

א. נחלקו הראשונים אם האיסור נאמר על המאכיל לבן נכר או על האוכל עצמו.

ב. הרמב"ם השמיט הדין שאין המרת דת פוסלת במעשר.

ה. ערבי מהול וגבעוני מהול הרי הם כערלים ואסורים לאכול בפסח.

ו. גר שמל ולא טבל — לדברי רבי עקיבא הרי הוא כשאר נכרי שאסור בפסח, ולדברי רבי אליעזר דינו כגר ואוכל פסח. וכן קטן שנולד כשהוא מהול — לרבי עקיבא צריך הטפת דם ברית, וכל שלא הטיף אסור בפסח. ולרבי אליעזר אין צריך הטפת דם ברית ומותר. (וכן שנו בברייתא להלן עב:), שהנולד כשהוא מהול אוכל בתרומה. ואולם לגרסה שרש"י נקט לעיקר, מדובר שם על דין תורה ואין ראייה שאוכל אף מדרבנן. הרמב"ם פסק שצריך הטפת דם ברית, ומאידך פסק לענין תרומה שהנולד מהות אוכל בתרומה. ויש מחלקים בין זה לפסח שהטפת דם ברית מעכבת.